

Denna text är ocr-tolkad.
Det innebär att du kan söka i dokumentet.

Stavfel och liknande som försämrar sökningen förekommer. Texten du ser är alltid likadan som i boken den kommer från.

kvarterens historia



Till vänster: Tillæus karta
över Stockholm från 1733.
Stockholms stadsarkiv.
Foto: Anne Grandin,
Stockholms stadsmuseum.

Kvarter betydde från början fjärde-
delar, och så var Gamla stan upp-
delad i inre, västra, södra och östra
kvarteren, långt innan byggnads-
kvarteren fick egna namn. Även
malmarna hade en sådan upp-
delning: Norrmalm delades i
Västermalm och Östermalm, med
Malmskillnadsgatan som gräns,
och Södermalm i norra, östra och
inre kvarteren med föregångarna
till Hornsgatan och Götgatan som
skiljelinjer.

Text: Carl Magnus Rosell



Tomtterna bestämdes med hjälp av mått, väderstreck och grannarnas namn, och gatunamn, om de fanns. Men efter gaturegleringen på malmarna under 1630-40-talen måste man uppfinna ett annat och överskådligare system, och det var då som de nya byggnadskvarteren fick egna namn.

De allra flesta tomterna på malmarna ägdes av staden och för nyttjandet erlades en årlig markhyra, ett tomtöre. Detta tomtöre förtecknades i tomtörelängder, till en början utan kvartersnamn, men från 1648 med kvartersnamn på Södermalm, och från 1649 även på Norrmalm och Ladugårdslandet. Namnen på Kungsholmen kommer senare. Det finns ingen förordning om kvartersnamnen, utan man får gissa att detta är ett beslut av stads-

ingenjören Anders Torstensson för att ge en överskådlighet av de bortåt hundra nya kvarteren vid namnlösa gator, som ett hjälpmedel vid uppbörderna av stadens tomtören.

Kvartersnamnen

Det går att urskilja några principer som styrde valet av kvartersnamn. Först var det topografien. Vid Brunkeberg Brunkhuvudet och Brunkhalsen, längre norrut Gropen, Träsket, Moraset. Ett annat sätt var att utgå från verksamhet eller personer i kvarteret: Bryggaren, Polacken, Fyrmörsaren med kanongjuteriet. Kvasten, Flygaren och Vildmannen syftar på tomtägare i dessa kvarter. Ett tredje sätt att namnge kvarteren var att använda kategorinamn: heraldiska namn längs Drottninggatan - Lejonet, Tigern, Loen, Gripen. Gripen syftar

samtidigt på adelsmannen Anders Grip, som ägde en stor hörntomt vid Klarabergsgatan. Kanske skall man lägga till ett fjärde sätt att ge namn - de obegripliga. Stormhatten ingick i en krigares utrustning, men varför namnet har knutits till ett kvarter vid Regeringsgatan anar man inte. Namn som Brunfisken och Vattuormen väcker undran - vad för slags djur var detta? Bland de äldsta kvartersnamnen måste en stor del lämnas oförklarade.



»Namn som Brunfisken och Vattuormen väcker undran - vad för slags djur var detta?«

På 1650-talet var gaturegleringen fullbordad och det fanns gott om plats inom tallstaketet för att utvidga rutnätsplanen med nya kvarter och tomter. Dessa tomter kunde vara stora nog; vid Renstiernasgatan upplåts var sitt kvarter till rådmännen Bunge, Pahl, Schultz och Kjeders, och kvarteren fick namn efter ägarna. Men mot 1600-talets slut kommer detta system i oreda. Kanske tappade stadsingenjören kraft; i varje fall upphörde kvartersbildningen och nybyggare tog upp egna tomter längs stadens utfartsvägar. På Tillaeuskartan från 1733 ser man var rutnätsplanen löses upp - den räckte fram till Observatoriekullen och Surbrunnsgatan, på Södermalm till Hornskroken och Nytorget. Samma bild framträder på Brodin & Dahlmans karta från 1870.

Det var inte bara nybyggarna som underlät att betala tomtöre till staden, utan även många andra tomtöresskyldiga upphörde efter hand att betala, och det blev nödvändigt med en översyn av systemet. På 1600-talet tillsatte därför magistraten en tomtöreskommission, bestående av flera rådmän, som tillsammans med den nye stadsingenjören Johan Cortman gick igenom hela stadens område, mätte upp tomterna och kontrollerade ägarnas åtkomsthändingar. Dessutom gick man tillbaka i räkenskaperna och debiterade tomtägarna för de förflutna årens obetalda

Quarterens Namn i St. Mariae Sörsambl	
1	Mälaren
2	Guldfisken
3	Lappskan den mindre
4	Totångeln
5	Höga Läftet
6	Träppan
7	Toflan
8	Lappskan den större
9	Böfsan
10	Kattan den mindre
11	Ugglan den större
12	Ugglan den mindre
13	Kattan den större
14	Kattefoten den större
15	Kattchufve
16	Kattryggen
17	Wiggen
18	Katrumpan
19	Kattefoten den mindre
20	Kinnärksberget
21	Kinnärken
22	Kinnärken den mindre
23	Kinnärken den större
24	Kinnärken den yttre
25	Kinnärksberget den mindre
26	Kinnärksberget den större
27	Somens Qvarn större
28	Harehufvud större
29	Hare större
30	Hare mindre
31	Harehufvud mindre
32	Somens Qvarn mindre
33	Hare ögat
34	Caninen den minsta
35	Caninen den större
36	Caninen den mindre
37	Langholms bron
38	Tobakspinnaren
39	Tobakspinneriet
40	Horns bruk
41	Drakenberg
42	Mullwads berg
43	Ufwen den mindre
44	Ufwen den större
45	Gnpen
46	Ormen den större
47	Ormen mindre
48	Flygaren
49	Böcken
50	Öfver kåkaren
51	Jupiter större
52	Galten
53	Saturnus
54	Jupiter mindre
55	St. Maria
56	Refendahl
57	Mulwaden första
58	Mulwaden andra
59	Mulwaden yttre
60	Krukomakaren större
61	Hagen
62	Gnpen
63	Juggan
64	Draken
65	Wattumanen
66	Smålan
67	Paris
68	Laxen
69	Ostergjöt land
70	Göta trök
71	Wästergjöt land
72	Nederland mindre
73	Dykarret större
74	Dykarret mindre
75	Marwinet
76	Fatubursbrun
77	Rören
78	Bergsgrufwan st.
79	Bergsgrufwan mind
80	Dykarret
81	Fatuburs hollinen
82	Lehusen
83	Tanto större
84	Tanto mindre
85	Älfsta



**Stadsingenjörens
Petter Tillaeus**
Många, men inte alla dessa nya namn, befästes på den karta som stadsingenjören Petter Tillaeus gav ut 1733. Där har också byggnadskvarteren i Gamla stan fått nya namn, hämtade från den romerska mytologin. Även dessa namn hade stadsingenjören Cortman som upphovsman och fanns färdiga 1702, men med ett par undantag dröjde det tjugo år tills de började användas. Bara i få fall knyter namnen an till verksamhet i kvarteret: Pluto med Riksbanken, Argus med tullhuset, Cygnus med apoteket Svanen.

En svårighet för fastighetsforskare är att en hel del kvarters-

tomtören. De kvarter som inte hade egna namn fick det nu, och dessa namn finner man i den nya tomtöreslängden från 1696-1701. De nya namnen kunde anknyta till topografien - Ormträsket, Sandören, Surbrunn - men syftade ofta på någon yrkesman i kvarteret: Snickaren, Skallmejlåsaren, Pukslagaren. Ett personnamn finner vi i kvarteret Stormkransen vid Saltmätargatan - det var en adlig kapten Stormcrantz som hade en stor trädgård där. En kombination är kvarteret Hägerberget norr om Johannes kyrka - på detta berg hade volontären Sven Ersson Hägerman en tomt.

namn saknas i mantalslängderna, desto mer ju längre ut på malmarna kvarteren ligger. De namn som Tillaeus hade på sin karta användes i Ämbets- och Byggningskollegiet och eljest i fastighetsärenden, en del andra namn enbart i tomtöreslängderna, och i mantalslängderna kan flera kvarter slås ihop under ett gemensamt namn. Men där är man hjälpt av den husnumrering som genomfördes 1729, som nära nog alltid är korrekt angiven, eftersom numren skulle anslås vid husportarna. Denna numrering består av flera nummerserier som omfattar 10-15 kvarter vardera med uppemot 300 tomter i varje serie.

Administrativ funktion

Kvartersnamnen förblev en administrativ angelägenhet och hade ingen folklig förankring, knappt ens bland administrationens eget folk. Det är inte ovanligt att träffa på förväxlade eller förvrängda namn i fastighetshandlingarna. Sankt Per blir Salt Petter, Typhon blir Tygskon och Latona i Gamla stan får en fransk touche genom stavningen L'automne.

Men under ett par decennier i början av 1800-talet kom kändedomen om kvartersnamnen att spridas till alla folklager, närmast av en slump genom ett administrativt förbiseende 1810. Då genomfördes nämligen den ännu gällande tomtnumreringen där varje kvarter bildar en avslutad nummerserie.

Förändringen medförde att långa gator som Drottninggatan fick ett förvillande stort antal fastigheter med låga nummer, men inga med höga. På den korta sträckan mellan Norrström och Gamla Brogatan hade denna gata tio fastigheter med nummer 3, elva stycken med nummer 4, sex med nummer 5 och åtta med nummer 6, men ingen med högre nummer än 10.

Med den nya numreringen måste kvartersnamnen tas till hjälp vid adressangivelser, om man inte kunde reda sig med hänvisning till någon känd lokal eller husägare: mittemot Posthuset, i röda hörnhuset där garnboden är, gentemot Gjørwells boklåda. Hur detta tog sig ut kan man se i Dagligt Allehandas rikhaltiga annonsavdelning. De flesta annonserna anger dock adresserna med kvartersnamn.

Namnen förekommer någon gång i underhållningslitteraturen - så bor en prostituerad kvinna vid den då obskyra Kindstugatan i kvarteret Trollet (med betydelsen ful, stygg, elak kvinna enligt Dalins ordbok), och en yngling från

